

Statens fastighetsverk
Box 2263
103 16 Stockholm

Beslut

Datum 2018-10-01
Dnr RAÄ-2018-2350

Skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Norra Bankohuset, Proserpina 4, Stockholms stad och län

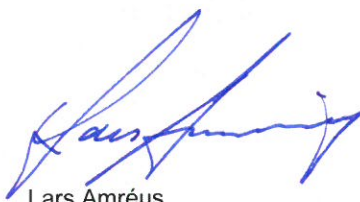
Riksantikvarieämbetet beslutar med stöd av 6 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen att skyddsbestämmelser enligt här bifogade förslag ska gälla för Norra Bankohuset i Stockholm.

Redogörelse för ärendet

Enligt beslut av regeringen 2018-05-31 är Norra Bankohuset skyddat som statligt byggnadsminne.

Ett förslag till skyddsbestämmelser remitterades 2018-06-29 till den förvaltande myndigheten Statens fastighetsverk som inte haft något att erinra mot förslaget.

Beslut i detta ärende har fattats av riksantikvarien Lars Amréus efter föredragning av handläggaren Jan Karlsson. Även överantikvarien Knut Weibull och avdelningschefen Qaisar Mahmood har varit med om den slutliga handläggningen.

Lars Amréus

Jan Karlsson

Riksantikvarieämbetet
Storgatan 41
Box 5405
114 84 Stockholm
Tel 08-5191 8000
E-post registrator@raa.se
Hemsida www.raa.se
Org.nr 202100-1090
Plusgiro 599 94-4
Bankgiro 5052-3620

Bilaga:
Skyddsbestämmelser med bilaga

Kopia till:

Länsstyrelsen i Stockholms län

Stockholms stadsmuseum

Stockholms stad

RAÄ/Bebyggelseregistret

RAÄ dnr: RAÄ-2018-2350, 2018-10-01

Skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Norra Bankohuset, kv. Proserpina 4, Gamla stan, Stockholms stad och län

Skyddsbestämmelser

Byggnadsminnet omfattar hela fastigheten kv. Proserpina 4 och förbindelsegången i lufrummet mellan Norra och Södra Bankohuset, se bifogade situationsplan.

Följande skyddsbestämmelser ska gälla för byggnadsminnet:

1. Området enligt bifogad situationsplan ska vårdas och underhållas på ett sådant sätt att dess utseende och karaktär bevaras. Området får inte ytterligare bebyggas eller på annat sätt förändras så att områdets kulturhistoriska värden minskas.
2. Innergården med markbeläggning ska vårdas och underhållas på ett sådant sätt att dess utseende och karaktär bevaras. Vård och underhåll ska utföras med material och metoder som är anpassade efter dess egenart och som bevarar och förstärker dess kulturhistoriska värde.
3. Byggnaden och förbindelsegången ska vårdas och underhållas så att de inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten ska utföras med material och metoder som är anpassade till dess egenart på ett sådant sätt att dess kulturhistoriska värden bevaras.
4. Byggnaden och förbindelsegången får inte rivas, vare sig i sin helhet eller i delar, flyttas, inte heller byggas till, byggas om eller på annat sätt förändras exteriört.
5. I byggnaden och förbindelsegången får stommen inte rivas, byggas om, göras ingrepp i eller ersättas med andra material.
6. Ingrepp i eller ändring av äldre planlösning eller äldre fast inredning får inte göras. Äldre invändiga ytskikt får inte tas bort, övermålas, övertäckas eller på annat sätt förändras. Även invändigt underhåll ska utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart och med sådan varsamhet att det kulturhistoriska värdet inte minskar.

Om det finns särskilda skäl får, enligt 7 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen, byggnadsminnet ändras i strid mot skyddsbestämmelserna. Ansökan om tillstånd till sådan ändring lämnas på en särskild blankett till Riksantikvarieämbetet.

Begreppsförklaringar

Med *vård och underhåll av byggnader* avses åtgärder för skötsel som behövs för att vidmakthålla en byggnads tekniska egenskaper och utseende. Underhåll avser både arbeten som måste göras vid upprepade tillfällen och speciella åtgärder som ska hålla byggnaden i gott tekniskt skick. Till

underhåll räknas inte åtgärder som tillför en byggnad nya egenskaper, till exempel en ny kulör. Exempel på underhållsåtgärder är: ommålning, putslagning, lagning av tak och utbyte av skadade delar, dock inte omläggning av alla takytor eller omputsning av hela byggnaden.

Med *material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart* avses material och metoder som ursprungligen användes när en byggnad eller byggnadsdel uppfördes. I de delar av byggnadsminnet där kulturhistoriskt relevanta material fortfarande används får dessa inte ersättas med andra material. Med metoder avses bland annat bearbetning av trä och applicering av puts och färg

Med *stomme* avses byggnadens konstruktiva/bärande delar såsom bjälklag, balkar, pelare, valv, takstolar, bärande ytterväggar och bärande innerväggar, murar, murstockar och grundkonstruktioner. Till stomme räknas inte de ytskikt som finns på bärande konstruktioner, till exempel putslager, färgskikt och golvmaterial.

Med *planlösning* avses det sätt rummen eller utrymmen i en byggnad är fördelade och belägna i förhållande till varandra. Med *förändring* avses till exempel rivning av väggar, trappor, upp- tagning eller igensättning av dörröppningar, ändring av kommunikationsvägar, rumsformer och rumsvolymer samt delning av rum med väggar eller bjälklag.

Med *fast inredning* avses det varmed byggnaden blivit försedd, om det är ägnat till stadigvarande bruk för byggnaden eller del av denna. Fast inredning omfattar till exempel dörrar, fönster, lister, taklister, paneler, golvbeläggning, eldstäder och kakelugnar.

Med *ytskikt* avses samtliga lager av färg, tapeter, puts och obehandlade ytor.

Tillämpliga förklaringar gäller även förbindelsegången i luftrummet mellan Norra och Södra Bankohuset.

Motivering

Sveriges riksbank har sedan 1600-talet haft en viktig roll för Sveriges politiska och ekonomiska utveckling. Alla bankens huvudkontor från grundandet 1668 till våra dagar är bevarade och i statlig ägo. Tillsammans berättar de om bankens utveckling från ett litet kontor med 20 anställda och begränsade befogenheter till dagens Riksbank. Norra bankohuset är en del av denna historia. När Riksens ständers bank bildades 1668 var den världens första centralbank. Bankohuset som man lät uppföra vid Järntorget i Stockholm på 1670-talet är troligen världens äldsta bevarade bankbyggnad. Norra Bankohuset har från uppförandet på 1770-talet till början av 1900-talet fungerat som annex till det intilliggande Södra Bankohuset i dess funktion som riksbank. Byggnaderna är dessutom sedan slutet av 1810-talet sammanbundna med en förbindelsegång.

När bankens verksamhet växte byggdes Bankobyggnaden i kvarteret Pluto till. När hela kvarteret Pluto var fullt utbyggt och man behövde ytterligare lokaler expanderade man till det angränsande kvarteret Proserpina genom att 1772 börja bygga det nuvarande Norra bankohuset. Trots att det ligger i ett annat kvarter kan det ses som en del av den ursprungliga bankbyggnaden.

Utseendemässigt är Norra bankohuset samkomponerat med Södra bankohuset men bär en egen prägel. Norra bankohuset uppfördes som arkiv- och magasinsbyggnad för bankens behov. Det är

därmed troligen den första byggnaden i Sverige som uppfördes som arkivbyggnad. Bankohuset har tillsammans med kammарarkivet och riksarkivet hyst några av landets viktigaste arkiv. Norra bankohuset är i dag en av få bevarade magasinsbyggnader i Gamla stan.

Norra Bankohuset uppfördes för magasins- och arkivbehov, men har i olika etapper byggts om och till för att även fylla ett behov av enkla tjänsterum för riksbankens personal. Norra bankohuset består av många olika byggnadsdelar som tillkommit och utvecklats allt eftersom bankens behov har förändrats. Byggnaden beskriver därmed bankens historiska utveckling. Byggnaden bevarar, trots förändringar främst under 1980-talet, i många delar sin rumsindelning, fasta inredning och karaktär från den senaste stora utbyggnaden kring år 1820. Norra Bankohuset avspeglar statens dåtida ambitioner för byggande av nyttobyggnader och byggnaden visar även prov på sin tids arkitekturideal och byggnadsskick. Norra Bankohuset har haft en central funktion inom den statliga administrationen och med sitt välbevarade skick har byggnaden i ett nationellt historiskt perspektiv stor betydelse.

Trots de många byggnadsetapperna har exteriören, förutom fasaden mot Skeppsbron, en enhetlig utformning som bygger på formspråket i den första byggnadsetappen från 1770-talet. Exteriören är kraftfull och sluten vilket både är ett uttryck för den ursprungliga funktionen som magasinsbyggnad och för det rådande klassicerande stilidealet. De kraftiga murarna med järnportar, järnluckor och galler för fönster är ett resultat av och uttryck för funktionen som bank. Förbindelsegången till Bankohuset i södra grannkvarteret vittnar om det historiska sambandet mellan husen och den senare tillkomna fasaden mot Skeppsbron vittnar om en vilja att manifesteras sig mot detta viktiga stadsrum.

Interiört var Norra bankohuset, med några få undantag, enklare och mer avskalat än det påkostade Södra bankohuset. Man har till och med under historiens lopp rivit snickerier och andra delar av trä för att minska brandrisken. De valvslagna rummen och fönstren med galler och i många fall både utvändiga och invändiga plåtluckor vittnar om viljan att skydda både mot inbrott och mot brand. Även om luckorna i många fall är borta finns spår av dem kvar i nästan alla fönster och dörröppningar. I de senare tillbyggda övre kontorsvåningarna och i trapphuset från 1872 är interiörerna mer påkostade och representativa. Varje sådan del visualiserar och förtydligar berättelsen om Riksbankens historia.

Järntorget i Gamla stan var under 1400-1600-talet en viktig handelsplats i Stockholm. Här stod stadens officiella järnvåg och här lastades varor som skulle transporteras mellan Mälaren och Östersjön om. Eftersom handeln med järn och koppar var viktig för statens finanser var platsen också viktig i ett nationellt perspektiv. Handelsplatsens betydelse bekräftas av att kung Johan III på 1500-talet för egen räkning byggde ett "Waruhuus" på den tomt där Norra bankohuset står idag.

När Rikets ständers bank lät uppföra sin representativa nya byggnad vid torgets östra sida på 1670-talet fick torget en ny form och en ny roll. Järntorget betydelse som handelsplats hade minskat och i stället kom Södra och senare Norra bankohuset att bli navet för Svensk ekonomisk och monetär verksamhet fram till början av 1900-talet.

Byggnadens fasad mot Skeppsbron berättar en annan historia. Med stormaktstiden följde en vilja att lyfta Stockholms status. Ett led i detta var att förhöja den arkitektoniska gestaltningen längs

Skeppsbron som var stadens front mot Saltsjön och det som mötte besökare som kom sjövägen till Stockholm. Denna vilja att manifesteras sig påverkade även bebyggelsen i kvarteret Proserpina. Men det dröjde ändå till 1850-talet innan Norra bankohuset fick sin mer representativa fasad mot Skeppsbron. Norra bankohuset knyter an till båda dessa betydelsefulla stadsrum och är en del av deras historia.

Kort historik och bebyggelsebeskrivning

Kvarteret Proserpina har en lång byggnadshistoria. De nuvarande byggnadsdelarna är tillkomna från det sena 1500-talet fram till slutet av 1800-talet. Johan III byggde efter 1585, då tomtbildning gjorts i kvarteret, ett hus för järnhantering. I början av 1600-talet uppfördes för kungens änka en anslutande länga i fyra våningar. Resten av kvarteret byggdes gradvis ut med enklare byggnader då strandlinjen flyttades ut och erbjöd mark för byggnation.

I grannkvarteret stod det Södra Bankohuset klart för inflyttning 1680. Ritningarna var utförda av Nicodemus Tessin den äldre långt tidigare men bygget hade dragit ut på tiden då Tessin var starkt engagerad med byggandet av Drottningholms slott under samma tid. Södra Bankohuset är troligen ett av de första husen i Sverige byggt för kontorsändamål. Det byggdes för den 1668 grundade Rikets Ständers bank, senare Sveriges Riksbank. I takt med att bankverksamheten ökade tillbyggdes Södra Bankohuset flera gånger under början av 1700-talet.

Då bankens tillväxt fortsatte ytterligare inköpte Riksbanken 1772 den största tomten i kvarteret Proserpina och rev större delen av den äldre bebyggelsen och uppförde ett nytt tvåvåningshus för sitt ökade lokalbehov. Större delen av den äldre grundläggningen på tomten kunde utnyttjas för det nya huset som benämndes Norra Bankohuset. Arkitekt för nybygget var troligen dåvarande stadsarkitekten Carl Johan Cronstedt. Bebyggelsen i kvarteret Proserpina hade länge utgjort ett hot mot banken i Södra Bankohuset på grund av den brandfarliga verksamhet som försiggick där. Nybyggnationen uppfyllde därmed två efterlängta behov.

Cronstedt lät den nya byggnaden underordna sig Södra Bankohusets kraftfulla fasad. Han konstruerade istället en magasinsbyggnad som uppfyllde de krav bankhanteringen ställde och funktionen fick styra byggnadens form. En liten enkel port och fönster skyddade bakom järngaller tillsammans med en helt slät fasad gav intryck av att rikets pengar var väl skyddade i byggnaden.

I takt med att bankverksamheten ökade förvärvade Riksbanken i början 1800-talet resterande delar av kvarteret och det ”lilla Bankohuset” om- och tillbyggdes till en sammanhängande byggnad efter ritningar av arkitekten Carl Christoffer Gjörwell. Denna stora ombyggnad pågick under senare halvan av 1810-talet och omfattade hela kvarteret Proserpina. De två översta våningarna tillkom som en i två etapper utförd till- och påbyggnad. Vindsvåningen började inredas vid denna tid men blev aldrig färdigställd, dvs. större delen av vinden fungerade som kall vind. Vid denna ombyggnad tillkom även den förbindelsegång i form av en övertäckt bro som sammanbinder Norra och Södra Bankohuset högt upp på respektive fasad.

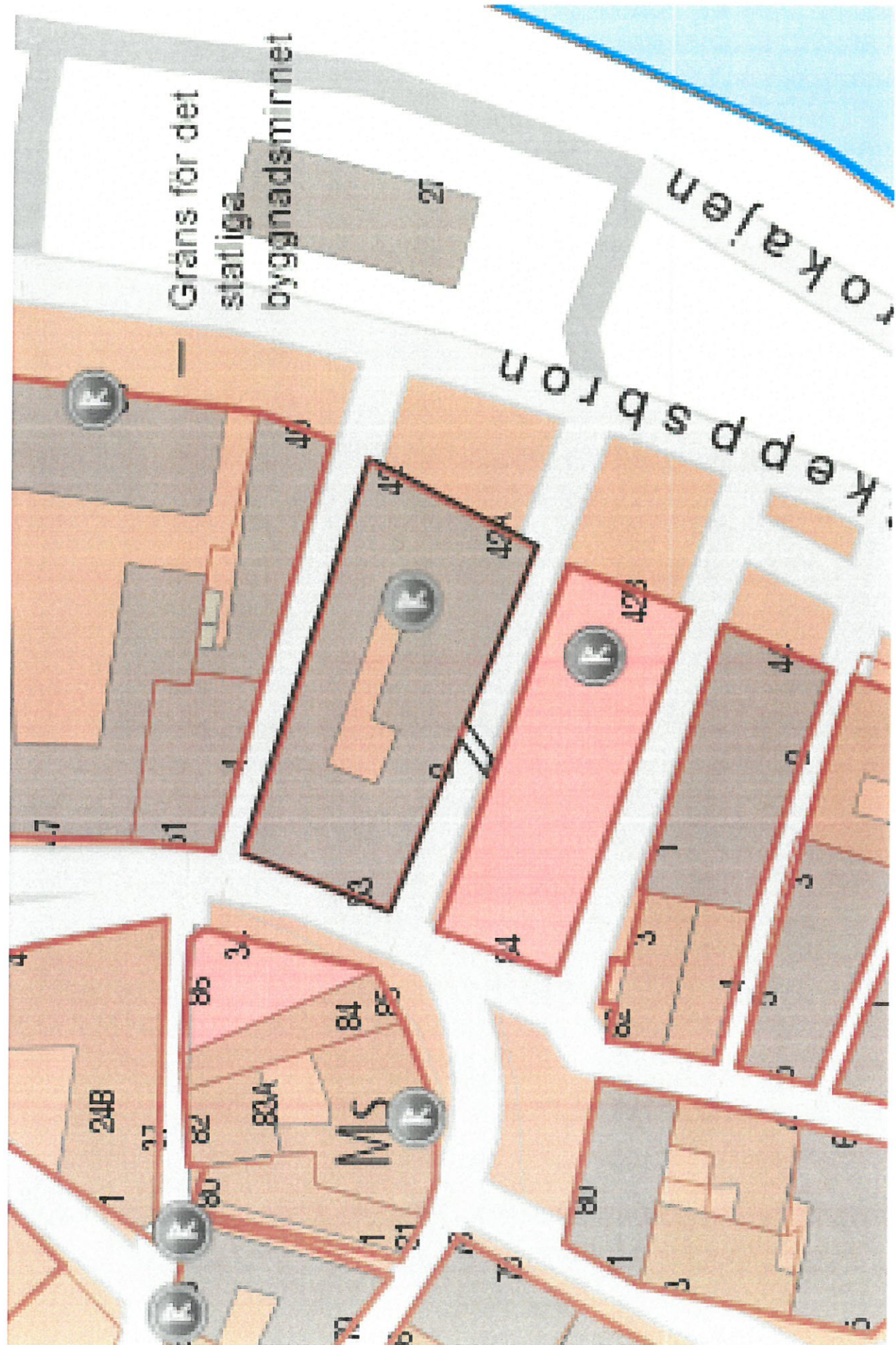
Fasaden mot Skeppsbron med dess rika ornering tillkom 1850 efter ritningar av arkitekten Johan Fredrik Åbom. Den enkla tunga magasinsfasaden fick då en fasadutformning lika den övriga bebyggelsen längs Skeppsbron.

Det stora trapphuset, i mitten av huset på dess södra sida, uppfördes 1872 som den sista stora förändringen. Då fanns på plan 4 ett fåtal större rum som senare har delats upp i mindre kontorsrum.

1906 kunde Riksbanken ta sina nybyggda lokaler på Helgeandsholmen i bruk och lämnade Norra Bankohuset. De nedre våningarna i huset användes sedan av Riksarkivet som magasin från 1920-talet fram till 1968, då man i sin tur flyttade till nybyggda lokaler i Marieberg. Olika statliga förvaltningar har under första halvan av 1900-talet även använt byggnaden som kontor. Den uppdelning av de större rummen som påbörjades i slutet av 1800-talet fortsatte under denna tid.

1935 blev Norra Bankohuset förtecknat som byggnadsminnesmärke (senare statligt byggnadsminne). På 1970-talet var byggnaden svårt nedgången och hade även stora sättningsskador. Dåvarande förvaltaren Byggnadsstyrelsen lät utföra en omfattande utredning för att komma till rätta med problemen. Men i stället för att påbörja en renovering i egen regi såldes fastigheten 1984. I och med försäljningen upphävdes skyddet som statligt byggnadsminne men den planerade överföringen till byggnadsminne enligt KML kom aldrig till stånd. De nya ägarna genomförde en grundförstärkning och en omfattande invändig ombyggnad för kontorsändamål. Bland annat sattes två hissar in, trapphus revs och nya tillkom, planlösningen ändrades, golv lades om, vinden inreddes och många av ytskikten förnyades.

2002 köpte staten tillbaka fastigheten och Statens fastighetsverk övertog förvaltningen. Ombyggnader har sedan skett för bland annat fastighetsverkets eget behov.

Gräns för det
statliga
byggnadsminnet

Kokajen

Koppssbron

24B

MS

42C

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F

F